

Tarihe Düşülen Kıymetli Bir Not: Son Halife Abdülmecid Efendi'nin Torunu Muffakham Cah Bey'le Mülakat

CEMİL KUTLUTÜRK

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Türkiye
Ankara University Faculty of Divinity, Turkey
ckutluturk@ankara.edu.tr

 <https://orcid.org/0000-0003-1946-8685>

Giriş

Son Halife Abdülmecid Efendi'nin (ö. 1944) kızı Dürrüşehvar Sultan (ö. 2006), 1924 yılında hilafet kaldırılınca yurt dışına çıkmak durumunda kalan hanedan üyelerinden biridir. Sultan, ülkesinden ayrı düşmenin acısını ve hüznünü henüz üzerinden tam atamamışken bir gün pederini ziyarete Hintli bir Müslüman gelir. Misafir, heyecanlı tavrıyla dikkat çeker. İslamiyet'i, yanlış yorumlayanların elinden bir an önce kurtarmak gerektiğini söyler. İslam'ın hakiki nurunu insanlığa doğru aktarmanın ve taassup bataklığından kurtulmanın önemi üzerinde durur. Kendisini doğru anlayabileceklerin başında gelen isim olarak Abdülmecid Efendi'yi görür. Zira o, resmen ilga edilmiş olsa da halifelik makamının son temsilcisidir.

Henüz yirmisine basmamış olan Dürrüşehvar Sultan, bu manzara karşısında bir taraftan Hint kökenli bu âli şahsiyetin söylediklerine kulak kesilir, diğer taraftan da yaşadığı tecrübeleri ve okuduğu bilgileri göz önünde bulundurarak içinden şu değerlendirmeleri yapar:

Evet, ben de biliyordum ki her insanın İslamiyet'e karşı vazifesi vardır. Bu borcu ödemek için de kabiliyetimizin son raddesine kadar çalışmalıyız. Doktorlar, hastalıkları güneşle iyileştiriyorlar. Hâlbuki (kimi) imamlar, İslam âleminin illetlerini din güneşi ile geçirecek yerde onu kendi fikirlerinin gölgesiyle kapıyorlar. İlim ışığında hayat bulamayan cehaletlerinin cılız düşüncelerini, saf dimağlara aksettirerek karartıyorlar. (Kimi) rehberler, din güneşine yaklaşma yolunu kendi taassuplarının kesafetiyle [katılığıyla] doldurmuşlar ve kalplerinin hakikati bulmasına mani olmuşlar. Cahil mürşitlerin elinde İslamiyet, insanlara bir felah geçidi değil; lakin sırtlarına ağır bir yük

olmuş. İşte bu yanlış tefsirden biz kendimizi kurtarmalı ve güneşimizin yeniden tulu'una manevi ve ilmî terakkimizle uğraşmalıyız. Bu gayeye vusul için bir iki mücahit değil; lakin kitlelerle insanlar yetiştirmeli ve İslamiyet yolunda kurulan cehalet kapısını feyz anahtarı ile açmalı!¹

Görüldüğü üzere 1920'lerin sonunda bu derece anlamlı ve isabetli tespitlerde bulunan isim, aslında bizden ve içimizden biridir. Fakat Dürrüşehvar Sultan'dan ve kıtalar aşan zorlu yaşam mücadelesinden akademik çalışmalarımız münasebetiyle Hindistan'a yolumuz düşünce haberdar olduğumuzu itiraf etmeliyiz. Adeta o, içinde bulunduğumuz zaman dilimini okumuş ve günümüzün temel hastalığına bir asır öncesinden işaret etmiş görünmektedir. Bu açıdan tarihi birikim, bir milletin hem hafızası hem de geleceğine yön veren aynasıdır. Bu kıymetli hazineyi tortularından arındırarak muhafaza etmeyi başarabilen toplumlar ancak güçlü yarınlar inşa edebilir. Köklü tarihimizde yaptıkları özverili çalışmalarla ve ortaya koydukları çözüm önerileriyle insanlığa ufuk açmış nice sağlam beyinler ve dirayetli simalar bulunmaktadır. İleriye doğru emin adımlarla yürüyebilmemiz için bu zengin mirasımızı doğru tanımamız ve eksik yönlerinden dersler çıkarıp güzelliklerinden istifade etmemiz önem taşımaktadır.

Yakın tarihimize ilişkin tanınması gereken isimlerden biri Dürrüşehvar Sultan'dır. 1914'te İstanbul'da dünyaya gelen Dürrüşehvar, hilafetin ilgasını müteakip Meclis'te alınan karar gereği 1924 yılında yurt dışına çıkmak durumunda kalmıştır. Ailesiyle birlikte Fransa'nın Nice şehrine yerleşen sultan, burada eğitimine kaldığı yerden devam etmiştir. Babasının yönlendirmesiyle edebiyat, müzik ve sanat alanında kendisini çok yönlü olarak donatmıştır. Abdülmecid Efendi, bir taraftan kızının eğitimiyle meşgul olurken diğer taraftan da hanedan üyelerinin karşı karşıya kaldığı maddi sıkıntıları aşacak çözüm yolları bulmaya çalışmıştır. Kendilerine nefes aldırarak maddi destek, Hindistan'da bağımsız bir İslam devleti olarak varlığını sürdürmekte olan Haydarabad Nizamlığı'ndan gelmiştir. Esasında dedeleri itibarıyla Türk soyundan geldiği bilinen dönemin Nizamı Mir Osman Ali Han (ö. 1967), Osmanlı'ya karşı beslediği sevginin bir alameti olarak son halifeye maddi destekte bulunmuştur.² 1931 yılına gelindiğinde ise iki taraf arasındaki bu yakınlık daha da artarak sıhri hısımlık derecesine ulaşmıştır. Nitekim Dürrüşehvar Sultan, Nice'de gerçekleşen sade bir nikah

¹ Dürrüşehvar Sultan, *Doğan*, 124-125.

² *Andhra Pradesh State Archives & Research Institute*, dosya yer no. 81, sıra no. 3, seri no. 411.

merasimin ardından Mir Osman Ali Han'ın büyük oğlu Azam Cah (ö. 1970) ile dünya evine girmiştir.

Dürrüşehvar Sultan'ın Hindistan yolculuğu 1932 yılında Haydarabad Nizamlığı'na gelin gitmesiyle başlamıştır. Erken yaşlardan itibaren edindiği bilgi ve tecrübeler, sultanın Hint diyarına alışma sürecinde kendisine rehber olmuştur. İyi bir gözlemci olduğu kadar analitik düşünme becerisine de sahip olan Dürrüşehvar Sultan, toplumu ilgilendiren temel sorunların çözümüne ilişkin kafa yormuştur. İçinde yaşadığı cemiyetin diline ve kültürüne aşina olmak suretiyle geniş kesimlere dokunabileceğinin farkına varmıştır. Bu nedenle bir taraftan Hint tarihi ve kültürü hakkında malumat edinmiş diğer taraftan da Urdu dilini iyi derecede öğrenmiştir.

Kaliteli insan yetiştirilmesi yoluyla maddi ve manevi hastalıkların aşılabileceğine inanan Dürrüşehvar Sultan, Haydarabad bölgesinde kadınlar başta olmak üzere halkın eğitim seviyesini artırmak amacıyla bir dizi faaliyetlerde bulunmuştur. Öncülüğünde açılan eğitim müesseselerine kimsesiz ve muhtaç çocukların kabul edilmesine öncelik vermiştir. Öğrencilerin veya çalışanların dini veya etnik kimliğine bakmaksızın hizmet veren bu tür eğitim yuvaları, ihtiyaç sahibi talebeler için adeta bir barınak ve yaşama yeniden tutunacakları bir liman olmuştur.

Dürrüşehvar Sultan özellikle de sağlık alanındaki çalışmalarıyla dikkat uyandırmıştır. Farklı bölgelerde hemşirelik okulları açılmasına öncülük etmiş; zaman zaman bizzat kendisi de buralarda eğitim gören genç kızlara kurslar vermiştir. Salgın hastalıkların, bebek ve anne ölüm oranlarının yüksek olduğunu gözlemleyen sultan, özellikle de çocuk ve kadın hastalıkları konusunda donanımlı hastanelerin hizmete girmesi için yoğun bir çaba sarf etmiştir. Bu kapsamda en dikkat çeken faaliyeti, kendi adını taşıyan Dürrüşehvar Çocuk ve Genel Hastanesi'nin teşekkülü olmuştur. Hastanenin günümüzde sadece Telengana eyaleti sınırları içinden değil; civar bölgelerden de yoğun ilgi görmesi, sultanın Hint toplumuna sunduğu değerli katkıyı yansıtan somut verilerden sadece biridir.

Dürrüşehvar Sultan, kadınların toplumdaki statülerinin güçlenmesi için de büyük uğraş vermiştir. Kadınlara yönelik faaliyet yürüten Haydarabad Kadınlar Rekreasyon Kulübü ve Haydarabad Kadınları Rehberlik Derneği gibi müesseselerin açılmasında aktif rol oynamıştır. Kadınlar konferansı münasebetiyle verdiği nutukta, Haydarabad devlet radyosundan yaptığı konuşmalarda ve gazetelere verdiği demeçlerde kadın hakları üzerinde durarak bu hususta önemli bir farkındalık yaratmıştır. Kadınların, yerli

üretime katkı sunmak gibi çok kıymetli bir rol üstlendiklerini vurgulayarak hemcinslerine hem özgüven duygusu hem de temel haklarına sahip çıkma ülküsünü aşılama çalışmıştır.³

Dürrüşehvar Sultan bireyi merkeze alan ve toplumsal kalkınmaya odaklanan bir yaşam felsefesi benimsediğinden söylemleri, muhatapları nezdinde etki uyandırmıştır. Mahatma Gandhi (ö. 1948) gibi en üst devlet kademesinden yetkililer dahi onun vizyon sahibi kişiliğini ve herkesi kucaklayıcı çabasını takdirle anmıştır.⁴ Haydarabad merkezli yürütmüş olduğu icraatlarının hayata geçirilmesinde kendi emeklerinin yanı sıra kayınpederi Mir Osman Ali Han'ın sunduğu maddi ve manevi desteğin de bir hakşinaslık göstergesi olarak vurgulanmasında fayda vardır.

Dürrüşehvar Sultan'ın, Mukarram Cah ve Muffakham Cah⁵ olmak üzere iki erkek evladı olmuştur. İlki 6 Ekim 1933'te, ikincisi ise 27 Şubat 1939'da dünyaya gelmiştir. Sultan, çocuklarını ilmen ve ahlaken en iyi şekilde yetiştirebilmek için elinden gelen çabayı sarf etmiştir. Haydarabad Nizamlığı'nın varisleri olmaları nedeniyle gereken devlet terbiyesini almalarını sağlamıştır. Bunun yanı sıra Türk dilini ve kültürünü de öğretmeye çalışmıştır. Zira onun hayata tutunmasına imkan sunan en önemli motivasyon kaynaklarından biri gönlünde hep diri duran vatan aşkı olmuştur. Uzun yıllar sonra Türkiye'ye gelme imkanı bulduğunda sarf ettiği, "Keskin mavi ve şeffaf suyun üzerinde açan kırmızı canlı ve gururlu Türk bayrağını ilk gördüğüm an, en kıymetli ve heyecanlı dakikamdı."⁶ ifadeleriyle mukaddesatına olan bağlılığını tüm samimiyetiyle ortaya koymuştur. Zorlu istiklal mücadelesinin ardından modernleşme yolunda önemli yol kat eden Türkiye Cumhuriyeti'ni ve bunun ardında yer alan güçlü iradeyi takdirle anmıştır.

Dürrüşehvar Sultan, ciddi ve onurlu duruşuyla çocuklarına kol kanat germiş ve onlara pek çok konuda rehber olmuştur. Etraflarında dolaşan sahte yüzlere karşı uyanık olmaları tavsiyesinde bulunmuştur. Maddi imkanların cazibesine kapılmamaları ve sorumsuzca davranışlarda bulunmamaları gerektiğini öğütlemiştir. Bireyin iyi bir eğitim ve terbiye alarak kendisini yetiştirmesinin, zengin bir yaşam sürmekten çok daha kıymetli olduğuna inanmıştır. Hayat nereye süreklerse sürüklesin bireyin

³ Dürrüşehvar Sultan, "Haydarabad Kadınlar Konferansı'nda Verdiği Nutuk," 17-22.

⁴ Gandhi'nin 6 Kasım 1944 tarihli mektubu için bkz. *The Collected Works of Mahatma Gandhi*, 85/133-134.

⁵ Unvanlarıyla birlikte tam adları sırasıyla şöyledir: Mir Barakat Ali Khan Mukarram Cah ve Mir Karamat Ali Khan Muffakham Cah.

⁶ Dürrüşehvar Sultan, *Doğan*, 151.

bu onurlu hedefinden şaşmaması gerektiğini düşünmüştür. Bu yüzdendir ki 1950'lerde Haydarabad Nizamı'nın fiilen sona ermesinin ardından çocuklarının eğitimini düşünerek Londra'ya yerleşmiştir. Bu husustaki kararlılığını "Kendi yaşamımı ikinci plana atmış olabilirim ama evlatlarımın hayatlarından vazgeçmeyeceğim"⁷ cümleleriyle dile getirmiştir. Zorlu bir süreci aşarak evlatlarını Cambridge Üniversitesi ve Sandhurst Kraliyet Askeri Akademisi gibi dönemin önde gelen kurumlarına kaydettirmiş olması bu azminin en somut örneklerinden biridir. Fakat o, Haydarabad'la irtibatını tamamen koparmamıştır. 2006 yılında dar-ı bekaya irtihal ettiği tarihe kadar hem zaman zaman Türkiye'yi ziyaret ederek hasret gidermiş hem de Haydarabad'a gidip gelerek daha önce temellerini atmış olduğu müesseselere maddi ve manevi desteğini sürdürmüştür.⁸

Evlatları ve torunları, annelerinden devraldıkları bu manevi mirası iradeleri nispetinde muhafaza etmeye çalışmışlardır. Daha önce temelleri atılan müesseseleri geliştirmek için mücadele ettikleri gibi bizzat kendileri de benzeri kurumların hayata geçirilmesine öncülük etmişlerdir. Bireysel çabalarının yanı sıra vakıf olarak yürüttükleri sistematik ve kapsamlı faaliyetleriyle bölge halkının eğitim ve sağlık alanında daha güzel imkanlara kavuşması için çeşitli girişimlerde bulunmuşlardır.⁹ Bu hususta özellikle sultanın hala hayatta olan küçük oğlu Muffakham Cah Bey öncü rol oynamıştır. O, Haydarabad'da kalarak annesi tarafından temelleri atılan müesseselere sahip çıkmış ve bunların daha da donanımlı hale getirilmesi için büyük uğraş vermiştir. Bu maksatla kurulan vakfın başına geçerek temel düzeyde eğitim sunan okulların yanı sıra tıp, hemşirelik, mühendislik ve teknoloji gibi alanlarda da hizmet veren yüksekokulların açılmasını sağlamış; özellikle de kimsesiz ve ihtiyaç sahibi kimselere ulaşmayı hedeflemiştir. Haydarabad'da bulunduğumuz süre zarfında Muffakham Cah Bey'in bu tür faaliyetlerine yakından tanıklık edilmiştir.

Dürrüşehvar Sultan'ın Oğlu Muffakham Cah Bey ile Yaptığımız Mülakat

Haydarabad'la yollarımız, 2019 yılında Hindistan Dışişleri Bakanlığı bünyesinde açılan ITEC programına başvuru yaparak kabul almamız

⁷ Philip Mason, *A Shaft of Sunlight Memories of a Varied Life*, 203.

⁸ Hindistan'da bulunduğumuz süre zarfında Dürrüşehvar Sultan'ın Haydarabad özelinde Hint toplumuna sunduğu katkıları orijinal belgelere dayalı olarak yerinde inceleme ve araştırma imkânımız olmuştur. Bu konuyu ele aldığımız kitabımızın yakın zamanda okuyucularla buluşacağını ifade etmek isteriz.

⁹ Burada çeşitli isimlerden söz etmek mümkündür. Dürrüşehvar Sultan'ın büyük oğlu Mukarram Cah ile evlilik gerçekleştirmiş olan Esra Sultan bunlardan biridir.

dolayısıyla kesişmiştir. Nitekim söz konusu program kapsamında *Leadership Development and Management* başlıklı kursa katılmak üzere Haydarabad kentine gidilmiştir. Orada bulunduğumuz zaman diliminde bizi ziyadesiyle onurlandıran en önemli olaylardan biri şüphesiz, Abdülmecid Efendi'nin torunu ve dolayısıyla Dürrüşehvar Sultan'ın oğlu Muffakham Cah Bey ile görüşme imkanına kavuşmuş olmamızdır.

Hindistan'ın en kalabalık şehirlerinden olan Haydarabad'da Muffakham Cah Bey'e ulaşmak için elbette birtakım ön hazırlıklar yaptık ve belirli bir plan dahilinde hareket ettik. Yaptığımız araştırmalar neticesinde kendisine ulaşabileceğimiz veya en azından bunun yol ve yöntemini öğrenebileceğimiz en uygun mekânın Prenses Dürrüşehvar Çocuk ve Genel Hastanesi olabileceği sonucuna ulaştık. Bu düşünceden hareketle merhum Süleyman Çelebi'nin, "*Allah adın her kim ol evvel ana, Her işi âsan eder Allah ona*" sırrına binaen, "Bismillah!" diyerek bir Cuma günü elli dereceye varan sıcaklık altında hastaneye doğru yola çıktık.

Hastaneye vardığımızda kurumun müdürlüğünü yürüten Yusuf Ali Bey ile görüştük. Müdür Bey, bölgenin içinde bulunduğu hassas durumdan dolayı ilk başta çekimser davrandı. Fakat Türkiye'den geldiğimizi ifade edip niyetimizi de samimi olarak izhar edince bize yakın ilgi gösterdi ve hastanenin işlevi hakkında değerli bilgiler verdi. Ayrıca daha fazla malumat edinmek için Prenses Dürrüşehvar Çocuk Tıbbi Yardım Vakfı genel sekreteri M. Sultan Mohiuddin Bey'le görüşmemizin isabetli olacağı bilgisini de paylaştı.¹⁰

Hastaneden ayrılmadan hemen önce orada çalışanlardan biri yanımıza kadar gelerek Muffakham Cah Bey'in kuruma geleceğini haber verip gösterdiği alanda biraz beklememizi söyledi. Bu gelişme, bizi oldukça mutlu ettiği gibi tarifi zor bir heyecana da sevk etti. Çok geçmeden seksen yaşlarında hafif kamburu çıkmış, heybetli ve uzun boylu bir beyefendi bize yaklaşarak gayet sakin ve yumuşak bir ses tonuyla, "Türkiye'den gelen siz misiniz?" şeklinde bir soru yöneltti. Telugu ve Urdu dilinin hakim olduğu bir atmosferde duyduğumuz Türkçe bu hitap, bizi hem çok sevindirdi hem de şaşırttı. Vakur duruşu, mütevazı tavrı ve tebessüm eden çehresi adeta annesini andırıyordu. Karşımızda duran Dürrüşehvar Sultan'ın oğlu Muffakham Cah Bey'in kendisiydi. "Evet, efendim, sizinle tanışmak ve Dürrüşehvar Sultan'ın faaliyetleri hakkında malumat edinmek istiyorum",

¹⁰ Konuyla ilgili olarak Sultan Mohiuddin Bey'le de görüştüğümüzü ifade etmek isteriz.

şeklinde yanıt vermemiz üzerine, gayet nazik bir üslupla “Hoş geldiniz!”, diyerek bizi odasına buyur etti.

İlki 22.02.2019, ikincisi 01.03.2019 tarihinde olmak üzere kendisiyle yaptığımız görüşmelerde Dürrüşehvar Sultan'ın hem şahsi kişiliği hem de Haydarabad bölgesinde çok yönlü yürüttüğü faaliyetleriyle alakalı önemli paylaşımlarda bulundu. Ayrıca annesi, kendisi ve eşi tarafından hizmete açılan farklı müesseseleri inceleyebilmemiz için gerekli kolaylıkları sağladı. Görüşmemiz esnasında bize aktardığı bilgilerden bir kısmı, tarihe düşülen önemli bir not olması hasebiyle bu yazı vesilesiyle burada paylaşılmıştır. Özel olduğunu düşündüğümüz kısımları ise gönül dünyamızda tatlı bir hatıra olarak yaşamaya devam edecektir. Sıcak ilgi gösterip bizleri iki defa kabul ettikleri, önemli dokümanlara erişmemize imkan sağladıkları, verdikleri bilgileri paylaşmamıza müsaade ettikleri için kendilerine sonsuz müteşekkirimiz. Muffakham Cah Bey başta olmak üzere Dürrüşehvar Sultan'ın Haydarabad kentindeki hatırasını ve eserlerini yaşatma yolunda tüm gayretleriyle çaba sarf eden değerli simaların her birine hayırlı, sağlıklı ve uzun ömürler diliyoruz.

İnsanı yazmaya sevk eden birtakım gerekçeler ve düşünsel arka plan bulunur. Böyle bir yazıyı kaleme almamızda bizi motive eden en önemli etkenlerden biri, şüphesiz köklü mirasımızın bizlere yüklediği sorumluluk bilinci ve vefa duygusudur. Dolayısıyla kısa da olsa bu değerli notu düşmekle temel amacımız toplumumuzda çok fazla bilinmeyen Osmanlı sultanının doğru bir bakış açısıyla tanınmasına bir nebze de olsa ışık tutmaktır. Böylece son hanedan üyelerinden birisinin insanlık için ortaya koyduğu özverili çalışmalarının özellikle genç nesil tarafından bilinmesine katkı sunmaktadır. Onun bıraktığı kutlu mirasın minnetle karşılandığına işaret etmek ve evladı başta olmak üzere bölge halkı tarafından bu müesseselere sahip çıkıldığına dikkat çekmektir.

Kutlütürk: *Efendim, Haydarabad'a Administrative Staff College of India (ASCI) bünyesinde düzenlenen kurs vesilesiyle geldim. Bu kolejin olduğu binada yani Bella Vesta'da kalıyorum. Farklı ülkelerden gelen delegelerle birlikte orada yoğun bir eğitim görüyoruz. Bella Vesta'nın, Haydabad Nizamlığı döneminde ailenize ait olduğunu öğrendim. Anneniz Dürrüşehvar Sultan dolayısıyla sizinle tanışmak istedim. Dürrüşehvar ve Nilüfer Sultan'ın buradaki faaliyetlerini araştırıyorum. Nazik kabulünüz için çok teşekkür ederim.*

Muffakham Bey: (Gözleri açılıyor, dikkat kesilip şöyle bir süzüyor). Rica ederim. Türkiye’de sizin gibiler var mı hala?

Kutlutürk: (*Duygulanıyorum, sevinç ve hüzünle karışık hisler içerisinde susuyorum*).

Muffakham Bey: İlk defa mı geldiniz Hindistan’a?

Kutlutürk: *Daha önce de geldim. Benares Hindu Üniversitesi’nde Hint Dinleri ve Felsefesi Bölümü’nde yüksek lisans yaptım.*

Muffakham Bey: Hindistan felsefe yönünden çok zengin. Bu kadim topraklarda çok şeyler var. Hintçe biliyor musunuz?

Kutlutürk: *Tora tora bol sakta hu (Biraz biliyorum), efendim.*

Muffakham Bey: (Tebessüm ediyor). Çok önemli, dil mühim. Buyurun dinliyorum.

Kutlutürk: *Daha önce Bella Vesta’da yaşadığınızı öğrendim. O günler hakkında neler söylemek istersiniz.*

Muffakham Bey: Sizin şu anda ders aldığımız ASCI, Haydarabad Nizamlığı’nın Hindistan’a bağlanmasından evvel bizim yaşadığımız evimizdi. Çocukluğumuz Bella Vesta’da geçti. Çok güzel günlerdi. Annem ve babamla beraber mutlu bir çocukluk dönemi geçirdik. İlk eğitimimizi orada aldık. Okuma yazma derslerimiz olurdu. Okul öncesi eğitimi bizzat annemden aldık. Annem Türkçe’ye ve Türk kültürüne çok önem verirdi. Nilüfer Sultan da zaman zaman bize gelirdi. Beraber Türkçe konuşturlardı. Kendisi malumunuz amcamızın eşi olur. Onların konakları ayrıydı. Şehrin başka bir bölgesindeydi. Annem, annesini de getirdi saraya. Hatırlıyorum. Anneannem de bizimle kaldı birkaç sene Haydarabad’da. Sonrasında beraber İngiltere’ye yerleştiler. Orada da anneannem bizi yalnız bırakmadı. Beraber kaldık. Bir de Bella Vesta’da çok rüzgâr olurdu. Rüzgârlı havalarda uçurtma uçururduk. Uçurtma uçurmak o zamanlar çocukların eğlencesiydi. Biz de çok severdik. Derslerin dışında sosyal aktivitelerimiz de olurdu. Orada çok güzel bir havuzumuz vardı. Öğleden sonraları ağabeyim, annem ve ben birlikte evimizin bahçesinde bulunan havuzda yüzerdik. Sarayın geniş bahçesinde birlikte vakit geçirirdik. Hemen yan tarafta atlar için inşa edilmiş ahırlar vardı. Şu anda orada ne var?

Kutlutürk: *Binanın sol tarafında kütüphane var, havuzun hemen üst köşesinde kahyor.*

Muffakham Bey: Hayır, diğer taraftaydı.

Kutlutürk: *Anladım efendim. Şimdi orada misafirhane var. ASCI'ye Hindistan dışından gelen kursiyerlerin ve misafirlerin kaldığı bir yurt bulunmakta. Biz de o kısımda kalıyoruz.*

Muffakham Bey: Tamam, doğrudur. İşte o kısımda önceden içinde farklı türden atlarımızın olduğu bir ahır vardı. Çok güzel atlarımız vardı. Özellikle babam atlara çok meraklıydı. Ata binmeyi çok severdi. Küçük yaştan itibaren iyi bir at binicisi olarak yetişmişti. Bize de öğretti. Atları sever, hatta onlarla oynardık.

Kutlutürk: *Efendim, ne kadar güzel Türkçe konuşuyorsunuz, bu kadar yıl geçmesine rağmen Haydarabad'da hala Türkçe konuşmanız bizi çok memnun etti. Türkçe'yi nerede ve nasıl öğrendiniz?*

Muffakham Bey: Çok bilemiyorum maalesef (tebessüm ediyor). Annem Türk'tür, malumunuz. Annem Türkçe'ye çok önem verirdi. Evimizde Türkçe konuşulurdu. Türkçe'yi ondan öğrendik.

Kutlutürk: *Dedeniz Abdülmecid Efendi hakkında aklınızda neler kaldı, hane arasında konuşulanlar çerçevesinde birkaç şey paylaşabilir misiniz?*

Muffakham Bey: İşin doğrusu vefat ettiğinde dört-beş yaşlarındaydım. Yani kendisiyle ilgili yaşadığım hadiseleri hatırımda tutabilmek için çok küçüktüm. Sonrasında ise dedemin pek konusu geçmedi. Hakkında çok konuşulmadı. Annem bazı şeyleri içinde yaşadı.

Kutlutürk: *Anneniz Türkiye hakkında neler düşünürdünüz?*

Muffakham Bey: Annem Türkiye'yi çok özlerdi. Fırsat bulduğu ilk anda Türkiye'yi ziyaret etti. İlk gittiğinde Berar Prensesi unvanını¹¹ kullanıp Hint vatandaşlığıyla ülkesine giriş yapabildi. Çünkü o zaman Osmanlı hanedanları için henüz tam müsaade çıkmamıştı. Sanırım o yıllarda İsmet İnönü başvekildi. Onun izniyle Türkiye'de biraz kaldı. Sonraları tam izin çıkınca vatanına sık sık gitti. Özellikle yazları İstanbul ve Kuşadası'nda bulunan akrabalarını ziyaret ederdi. Bizler de zaman zaman yanında giderdik. Kuşadası'nda bir akrabası otel işletirdi. Tatil için oraya gittiğimizi hatırlıyorum.

Kutlutürk: *Dürüşehvar Sultan'ın faaliyetleri hakkında neler söylemek istersiniz?*

Muffakham Bey: Dürüşehvar Sultan ve Nilüfer Sultan Hintli kadınların cemiyette söz sahibi olmalarını çok arzu ediyorlardı. Kadın ve kızların şuur

¹¹ Berar, Haydarabad'ın kuzey yakasında kalan bölgenin adıdır. Haydarabad Nizamı'nda veliahtlar "Berar Prensi", eşleri de "Berar Prensesi" unvanını kullanmıştır. Bununla Haydarabad Devleti, söz konusu bölge üzerindeki hakkını, İngilizlere karşı korumak istemiştir.

kazanmalarını, okumalarını ve kendilerini geliştirmelerini istediler. Burka giymediler. Duruşlarıyla ve davranışlarıyla örnek oldular. Kadınların içtimai meselelere katılmaları için çok gayret ettiler, bunun için müesseseler açtılar. Dürrüşehvar, kadınlar cemiyetin önüne geçsin diye nutuk verdi. Dürrüşehvar Sultan adıyla açılan hastane dışında bir de okul var. Buraya yakın. Gördünüz mü?

Kutlutürk: *Henüz gitmedim efendim.*

Muffakham Bey: Tamam, söyleyeyim oraya da götürsünler sizi. Orası daha sonradan açıldı. Müteveli heyeti, hizmetlerinden dolayı okula Dürrüşehvar adını vermek için annemden izin istedi. Annemin izniyle kendi ismi okula verildi. Orası da fukaralar için. Bir de hemen arkada eşimin yaptırdığı Prenses Esin isimli okul var. Açılışa bizzat kendisi geldi. Eyaletin başvekili de vardı açılıшта. Oranın içerisinde Nursing School (Hemşirelik Okulu) da var. Orası, şu anda içinde bulunduğumuz Durrushehvar Nursing Collage (Dürrüşehvar Hemşirelik Koleji)'nden ayrı. Biri üç yıllık, diğeri de dört yıllık eğitim veriyor. Orayı da gezin (Yanındaki yetkiliye dönerek Urduca: "Cuma saatinden sonra misafirimizle birlikte gidin ve kendisini gezdirin. Müdire hanım ve yardımcılarıyla görüştürün ve istediği dokümanları temin etmesine yardımcı olun" diye talimat veriyor).

Kutlutürk: *Annenizin vakur ve azimli kişiliğe sahip olduğu ifade ediliyor. Bundan biraz bahsedebilir misiniz?*

Muffakham Bey: Dürrüşehvar Sultan hayatı boyunca çeşitli zorluklarla karşılaştı. Ama o gördüğüm kadarıyla disiplinli, kendinden emin ve kararlı bir kişiydi. Yaşadığı pek çok zorluğa rağmen hep ayakta durmaya çalıştı. Annem bazı şeyleri kendi içinde sakladı ve yaşadı. Kadınlara, çocuklara ve fukaralara ayrı bir ihtimam gösterirdi. Ayrıca çok zekiydi. Türkçe anadiliydi. "Ordu" lisanını (Urduca) bilirdi. İngilizce ve Fransızcası çok iyiydi. Kendi kedine oturdu İtalyanca da öğrendi. İtalyan arkadaşları vardı. Onlarla iyi bir iletişim kurmak için evde kendi kendine İtalyanca çalıştı. Arapça da bilirdi.

Kutlutürk: *Hindistan'da yaptıklarını veya yaşadıklarını hiç kayıt altına aldı mı? Bu konuyla ilgili elinizde belge veya doküman var mı acaba?*

Muffakham Bey: Maalesef yok. Bildiğim kadarıyla kayıt tutmadı. Çok söyledik hatıratını yazmasını ama yazmadı. Çocuk hikayeleri yazmıştı çok önceleri. Türkçe idi sanırım. Ama hiç bilmiyorum durumunu.¹²

¹² Burada bahsettiği kuvvetle muhtemel Dürrüşehvar Sultan'ın kahir ekseriyetini çocukluk yıllarında kaleme aldığı deneme ve hatıratını ihtiva eden *Doğan* adlı eseridir. Eserin sonunda "Haydarabad Dekken - Matbaa Amire" şeklinde bir kayıt yer alsa da nerede basıldığı hususunda net

Kutlutürk: *Anladım efendim. Vakit ayırdığınız için teşekkür ederim. Çok yardımcı oldunuz ve kıymetli bilgiler paylaştınız. Mümkünse iletişimde kalmamız için kartınızı alabilir miyim?*

Muffakham Bey: Rica ederim. Tabi buyurun. Siz de arkadaşlara iletişim bilgilerinizi verin. Çalışmalarınızda başarılar dilerim.

Kutlutürk: *Hemen yazıyorum efendim, tekrar her şey için çok teşekkür ederim, sağlıklılıkla kalın.*

KAYNAKÇA

Andhra Pradesh State Archives & Research Institute, dosya yer no. 81, sıra no. 3, seri no. 411.

Dürrüşehvar Sultan, "Haydarabad Kadınlar Konferansı'nda Verdiği Nutuk." *Şahab*, 6 (1937): 17-22.

Dürrüşehvar Sultan. *Doğan*. Matbaa-i Âmire, 1947.

Mason, Philip. *A Shaft of Sunlight Memories of a Varied Life*. London: Andre Deutsch, 1978.

The Collected Works of Mahatma Gandhi, 2 Ekim 1944- 3 Mart 1945.

Muffakham Cah Bey'le yapılan mülakat. Haydarabad, 2019.

Fotoğraf Ekleri

1- Dürrüşehvar Sultan, eşi ve çocuklarının fotoğrafı, 1940'ların başı. (C. Kutlutürk Arşivi. Haydarabad 2019)

2- Dürrüşehvar Sultan'ın oğlu Muffakham Cah Bey'le birlikteyiz. (C. Kutlutürk Arşivi. Haydarabad 2019)

3- Dürrüşehvar Sultan ve oğlu Muffakham Cah Bey. Sultan'ın, ilerleyen yaşına rağmen Haydarabad'daki faaliyetlerini sürdürdüğünü gösteren bir fotoğraf. (C. Kutlutürk Arşivi. Haydarabad 2019)

4- Dürrüşehvar Sultan'ın Haydarabad'ta yaşadığı Bella Vesta Sarayı'ndan bir görüntü. (C. Kutlutürk Arşivi. Haydarabad 2019)